Bahar-2005 Üç Aylık İktisadiyat Dergisi

PİYASA

Sayı: 14

Sosyalizm

Sosyalizmde Gizli Eşitsizlik
David R. Henderson, Robert M. McNab, Thomas Rozsas

Sosyalizm: Bütün Bu Yıllardan Sonra Hâlâ İmkansız
Peter J. Boettke, Peter T. Leeson

Sosyalist Devlette İktisadi Hesaplama
Ludwig von Mises

Düz-Vergi Devrimi
The Economist

Tek Parti Döneminde İktisadi Devletçilik ve Piyasa Ekonomisi Kültürü
Ahmet Uzun

ISSN 1303-3727
6.000.000 TL
Liberte

Cilt: 4
Sayı: 14
Bahar 2005

PİYASA

1 Sosyalizmde Gizli Eşitsizlik
David R. Henderson - Robert M. McNab - Thomas Rozsas

29 İhanet: Sosyalizm Neden Afrika'da Başarısız Oldu?
George B. N. Ayittey

35 Sosyalizm: Bütün Bu Yıllardan Sonra Hâlâ İmkansız
Peter J. Boettke - Peter T. Leeson

51 Sosyalist Devlette İktisadî Hesaplama
Ludwig von Mises

85 Düz Güzeldir
The Economist

89 Düz-Vergi Devrimi
The Economist

93 Düz Vergiler
The Economist

101 "Demir Ağlarla Örme"nin İçi-Dışı ve Otobüs İşletmeciliği
Murat Erdoğan

109 Tek Parti Döneminde İktisadî Devletçilik ve Piyasa Ekonomisi Kültürü (1923-1946)
Ahmet Uzun

137 Keynesgil Akımda Paranın Yanlılığı Tartışması
Osman Peker

149 Gelişmekte Olan Ülkelerde Kurumsal Faktörler ve Krizler
Tolga Kabaş

PİYASA

Üç Aylık İktisadiyat Dergisi
Cilt: 4 + Sayı: 14 + Bahar 2005

Sahibi
Liberte A.Ş. Adına
Özlem Çağlar

Yazı İşleri Müdürü
Emrah Akkurt

Editör
Atilla Yayla

Yardımcı Editörler
Mustafa Acar - Orhan Çakmak
Fuat Oğuz - Bahadır Akın

Yayın Kurulu
Güneri Akalın, A. Savaş Akat, Sait Akman, Bahadır Akın, Çoşkun Can Aktan, Ömer Demir, Metin Toprak, Ali Alp, Hanifi Aslan, Kürşat Aydoğan, Necmiddin Bağdadioğlu, Yusuf Bayraktutan, Tahir Büyükakın, Birol Çetin, Murat Çizakça, Fuat Erdal, Ekrem Erdem, Cevat Gerni, E. Alper Güvel, Esr Karakaş, Ahmet Uzun, İsmail Köksal, A. Fazıl Özsoylu, Ahmed Güner Sayar, Alev Söylemez, Selahattin Togay, Erdal Türkkan, Gülsün Yay, Turan Yay

Abonelik
ABONET
Tel: (212) 222 72 06 - 210 01 10 Faks: (212) 222 27 10
e-mail: abonet@abonet.net www.abonet.net

Adres
Pürtelaş Mah. Özoğul Sok. No:1 Kat:1 Cihangir İstanbul
Tel: (212) 251 48 74 - 251 48 76 + Faks: (212) 251 48 74
www.liberte.com.tr + e-mail: liberte@liberte.com.tr

+ *Piyasa Ulusal Hakemli Bir Dergidir* +

Gelişmekte Olan Ülkelerde Kurumsal Faktörler ve Krizler

Tolga Kabaş*

1. Giriş

Finans piyasalarının ekonomide önemli işlevleri bulunmaktadır: Fon talep edenlerle, tasarrufları olan bireyleri, firmaları ve devleti bir araya getirerek bu fonların karlı yatırım projelerine dönüşmesini sağlayıp, sermayeyi ekonomide etkin bir şekilde dağılımını sağlayarak üretimi ve verimliliği artırmaktadır(Mishkin,2003:3).

Finans krizleri finans piyasalarındaki bilgi akışının bozulması ve finans piyasalarının görevini yerine getirememesi olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle, finans piyasaları fonları etkin bir şekilde en üretken yatırım imkanlarına kanalize edememektedir. Bu gerçekleştiğinde, yatırımlarda düşme görülmekte ve ekonomik aktivite azalmaktadır(Mishkin,1999:1523).

1990'lı yıllarda yükselen piyasalar uluslararası finans piyasalarının oluşturduğu fırsatlardan faydalanmaya çalışmışlardır. Liberalizasyon doğrultusunda finans sistemlerini ve sermaye hesaplarını serbestleştirerek ucuz dış kaynaklara ulaşmaya çalışmışlardır. Bu dönemde sermaye hareketlerinin kompozisyonu değişmiş, merkezi özelliğini kaybetmiş, çok spekülatif ve özel ol-

* Araş. Gör., Çukurova Üniversitesi, İİBF, İktisat Böümü.

muştur. Kısa vadeli sermaye girişlerine aşırı bağımlı olma; reel döviz kurunda sürekli değerleme ve büyük cari işlem açıkları; yetersiz düzenlenen bir ortamda ödünç alınan fonların yanlış alanlarda kullanılması, yükselen piyasalarda oluşan finansal krizlerde bulunan unsurlardır. Yükselen piyasaların zayıf ekonomik yapıları olmasa bile uluslararası finans sisteminde yatırımcıların spekülatif davranışları bu dönemde finansal krizlere neden olmuştur (Öniş-Aysan,2003:5).

1990'lı yıllarda finansal ve sermaye hesabının serbestleşmesinin ardından, bankacılıkta zayıf denetleme/düzenleme sistemleri olan yükselen piyasalar, büyük miktarlarda yabancı paralar ile borçlanmıştır. Kapalı ve açık devlet garantileri yükselen piyasalarda bankaların ve diğer aracı kurumların aşırı risk almasına yol açmıştır. Yatırımcıların paniğinden kaynaklanan spekülatif saldırılar sonucunda para krizleri gerçekleşmiştir. Para krizi bankaların bilançolarının daha da yıpranmasına yol açarak bankacılık krizlerini oluşturmuştur (Mishkin,2001:8-12).

Bu çalışmada kurumsal faktörler ile finansal krizler ilişkisi açıklanmıştır. Zayıf kurumların siyasi gücü kontrol altında tutamadığını ve makroekonomik istikrarsızlığa yol açtığı açıklanmıştır. Yükselen piyasalarda siyasetçilerin ve seçkin sınıfın iktidarı ele geçirmek için mücadele etmelerinin aslında ekonomide oluşan rantlar için yapıldığı anlatılmıştır. Demokrasinin iki unsuru şeffaflık ve sorumluluğun yetersiz olduğu yükselen piyasalarda finansal krizlerin yaşandığı, demokrasi ve piyasa temelli ekonomilerin kalkınmanın ana belirleyicisi olduğu anlatılmıştır.

2. Zayıf Kurumlar ve Makroekonomik Performans

North kurumları, insanların karşılıklı davranışlarını/ilişkilerini şekillendirmek için bulunan herhangi bir kısıt şekli olarak tanımlamaktadır(North'dan aktaran Hossain-Chowdbury,1998:215). Kurumlar gündelik hayatı bir yapıya kavuşturarak belirsizliği azaltmaktadır. Kurumlar sayesinde, sokakta arkadaşlarımıza selam vermek, araba kullanmak, alış veriş yapmak, borç almak, bir iş kurmak, ölülerimizi gömmek ya da herhangi bir şey yapmak istediğimiz de, bu görevleri nasıl yerine getirmemiz gerektiğini biliriz veya kolayca öğrenebiliriz. Aynı işlemleri başka bir ülkede, örneğin İngiltere'de yapmak istediğimizde, kurumların farklı olduğunu gözlemlemekteyiz(North,2002:10)

Kurumlar formel (resmi), yazılı kurallardan, hem de formel kuralları destekleyen enformel (gayri resmi) kurallardan oluşmaktadır. Formel kurallar siyasi ve yasal kurallar, ekonomik kurallar ve sözleşmelerden oluşmaktadır.

Mülkiyet hakları formel kurumlara örnek olabilir. Kurumların anlamlı olabilmesi için yürütmenin de olması gerekmektedir. Yani kuralların ihlal edilmesinin maliyetli ve güvenilir yaptırımları olmalıdır. Kurumların toplumda oynadığı en önemli rol, insanlar arasındaki etkileşim için istikrarlı ama ille de etkin olması gerekmeyen bir yapı kurarak belirsizliği azaltmasıdır. Kurumların istikrarlı olması, değiştikleri gerçeğini ortadan kaldırmaz. Uluslararası anlaşmalardan davranış kurallarına ve normlara, yazılı hukuktan törelere kadar bütün kurumlar sürekli evrimleşerek yapabileceğimiz tercihleri de değiştirirler(-North,2002:11).

North kurumsal değişimi, başarılı bir yolla, sürekli başarısız olan bir yolu karşılaştırarak anlatmaktadır. 19. yy. A.B.D. ekonomi tarihi, bir ekonomik büyüme öyküsüdür. Bunun nedeni, dönemin ekonomisine temel oluşturan kurumsal çerçevenin, sürekli olarak kuruluşları üretken faaliyetlerde bulunmaya teşvik etmiş olmasıdır. Üçüncü Dünya ülkelerinin koşulları tanımlandığında ise A.B.D. ekonomi tarihindeki teşvik unsurlarının tam aksi bir bir teşvik sistemleri bulunmaktadır. Siyasal ve ekonomik girişimcilerin önündeki fırsatlar hala karışıktır; ama bu fırsatlar ağırlıklı olarak, üretim faaliyeti yerine yeniden dağıtım faaliyetlerini geliştiren, rekabetçi koşullar yerine tekeller oluşturan, fırsatları geliştirmek yerine onları kısıtlayan niteliktedir(North,2002:17).

North ayrıca kurumları organizasyonlardan ayırmaktadır. North'a göre organizasyonlar oyunculardır: Amaçlarına ulaşmaya çalışan ortak çıkarlarla bağlanmış insan gruplarıdır. Siyasi gruplar (siyasi partiler, senato, düzenleyici örgüt), sosyal grupları (kiliseler, klüpler, spor örgütleri) ve eğitim gruplarını (okullar, mesleki eğitim merkezleri) içermektedir. İnsanların geliştirdiği iki büyük organizasyon piyasa ve devletdir. Piyasalar tüketicilerden, işveren kurumlarından, sendikalardan, düzenleyici kurumlardan vs. oluşmaktadır. Piyasalardaki karşılıklı ilişkiler resmi olmayan kurallar tarafından yönetilmekte ve resmi mülkiyet haklarıyla güçlendirilmektedir. Uygun kurumların yokluğunda, kuruluşlar içindeki insan davranışları sosyal olarak optimum değildir. Örneğin mülkiyet hakları iyi tanımlanmamışsa, piyasalar başarısız olabilir. İşsizlik ve durgunluk gibi makroekonomik dengesizlikler piyasa başarısızlıklarına örnek oluşturmaktadır(North'dan aktaran Hossain-Chowdbury,1998:216).

North'a göre ekonomilerin uzun dönem performansının en önemli belirleyicisi kurumlardır. Kurumların kalitesi, yatırımların verimliliğini iyileştirdiği için büyüme üzerinde doğrudan etkisi olmaktadır. İyi kurumlar büyümeye, büyümede daha iyi kurumların oluşmasına yol açmaktadır(Aron,2000:99-114). Zayıf kurumsal çerçeve Üçüncü Dünya ekonomilerinde işlem maliyet-

lerinin yüksek olmasına yol açmakla kalmaz, mülkiyet haklarının güvence altına alınmamış ve iyi tanımlanmamış olmasından dolayı, firmaların küçük ölçekli olmasına, düşük sermaye-teknoloji kullanmalarına ve kısa dönem planlama yapmalarına neden olur. Etkin olmayan siyasi kurumlar daha zayıf mülkiyet haklarına neden olmakta ve makroekonomik perfomansı düşürmektedir. İyi kurumlar, bürokrasiyi, rantiye maliyetlerini ortadan kaldırarak yatırımın etkinliğini artırmakta ve büyümeyi özendirmektedir(Aron,2000:123-128; North,2002:87).

North'a göre ekonomide aktörlerin (girişimcilerin, finansörlerin, sanayicilerin vd.) karşılaştığı teşvikler büyük ölçüde kurumlar tarafından belirlenmektedir. Kurumların belirlediği bu teşvikler etkin veya değildir. Kurumların uyardığı davranışlar daha değerli bir katma değer üretimine yol açıyorsa büyümeye katkıda bulunmaktadır. Ekonomik özgürlüğü garantileyen kurumlar büyümeyi özendirecek kapasiteye sahiptir. Çünkü üretken faaliyetlerin daha az vergilenmesini sağlamakta, bağımsız bir adli sistem ve özel mülkiyet haklarının korunmasını temin etmekte, dinamik bir iş çevresi üretmekte, düşük ve istikrarlı bir fiyat artışıyla rasyonel karar verme sürecini kolaylaştırmaktadır (North'dan aktaran Berggren,2003:197).

Zayıf kurumlara sahip gelişmekte olan ülkelerde, elitler ve politikacılar devleti kontrol edebilmek için farklı yollar denemektedirler. Devleti kontrol edebilmek için verilen mücadele, tamamıyla kötü makroekonomik sonuçlardan ve volatiliteden doğan rantı elde etmek içindir. Eğer elitlerin bir aracı kullanmaları engellenirse, kurumsal zayıflık kaldığı sürece, diğer araçları kullanarak amaçlarına ulaşmaya çalışmaktadırlar. Kurumları zayıf toplumların problemi politik gücü kontrol edenleri kısıtlayamamasıdır. Bu tür kısıtlamaların eksikliği farklı grupların güç kazanmak için savaşmalarını, pozisyonlarını kötüye kullanmalarını ve iktidara geldiklerinde kötü sonuçlarla karşılaşmalarını sağlamaktadır(Acemoğlu vd.,2002:5).

Ekonomik istikrarsızlık ile zayıf kurumlara sahip toplumlar arasında aşağıda belirtilen ilişkiler ortaya çıkmaktadır(Acemoğlu vd.,2002:12):

a) Kurumsal olarak zayıf toplumlarda, politikacılar üzerinde çok az kısıtlamalar bulunmaktadır. Politik gücü kazanan gruplar, varlıkları ve geliri tekrar dağıtmaktadırlar. Bu da toplumlarda huzursuzluğa ve istikrarsızlığa neden olmaktadır. Ancak kurumları böyle bir tekrar dağıtımı engelleyen toplumlarda istikrarsızlık olmamaktadır.

b) Politikacılar üzerinde yeteri kadar kısıtlama olmadığında iktidara gelmek çok büyük kazanç, gelmemek ise çok büyük kayıp olmaktadır. Dolayısıyla,

kurumsal olarak zayıf toplumlarda, farklı gruplar arasında kavga büyük olmakta ve daha büyük kazançlar elde etmektedirler. Bu da daha büyük istikrarsızlığa neden olmaktadır.

c) Zayıf kurumların olduğu toplumlarda ekonomik yardımlaşma güven üzerine kurulmaktadır. Ekonomide şoklar yardımlaşmayı imkansız kılmakta ve üretimde düşüşe yol açmaktadır.

d) Zayıf kurumlarla sözleşmeli düzenlemeler daha aksaktır ve ekonomik ilişkileri şoklara karşı dayanıksız yapmaktadır.

e) Kurumları zayıf toplumlarda politikacılar farklı grupların çıkarları doğrultusunda sürdürülemeyen politikalar yaptıkları için iktidarda kalmaktadırlar. Bu politikalar sürdürülemediğinde ise ekonomide istikrarsızlık olmaktadır.

f) Zayıf kurumların olduğu toplumlarda girişimciler iş alanları olarak sermayeyi daha çabuk yurtdışına çıkarabileceği alanları seçmekte bu da ekonomide kararsızlığa yol açmaktadır.

Tablo-1'de kurumsal faktörler, siyasi istikrar, demokrasinin kalitesi ve krizler ilişkisi özetlenmiştir.

Kurumların Kalitesi Azalınca
* Bürokrasi Artmakta
* Rantiye Faaliyetleri Artmakta
* Siyasî Güç Üzerinde Kontrol Azalmakta
* Mülkiyet Haklarının Korunması Azalmakta
* Siyasi ve Ekonomik İstikrar Azalmakta
* Yatırımların Verimliliği Azalmakta
* Büyüme Azalmakta
Siyasi İstikrarsızlık Artınca
* Ayaklanmalar ve Terör Artmakta
* Kurumların Kalitesi Azalmakta
* Mülkiyet Haklarının Korunması Azalmakta
* Bürokrasi Artmakta
* Rantiye Faaliyetleri Artmakta
* Siyasi Güç Üzerinde Kontrol Azalmakta
* Makroekonomik Performans Azalmakta
* Finans Krizleri Artmakta
* Demokrasinin Kalitesi Azalınca
* Piyasa Temelli Ekonomiler Olmayınca
* Sorumluluk ve Şeffaflık Azalmakta
* Açıklık Azalmakta
* Siyasi İstikrarsızlık Artmakta
* Kurumların Kalitesi Azalmakta
* Yönetimin Kalitesi Azalmakta
* Eşitsizlik Artmakta
* Mülkiyet Haklarının Korunması Azalmakta
* Sivil Özgürlükler Azalmakta
* Rekabet Azalmakta
* Yenilik ve Girişimcilik Azalmakta
* Yolsuzluk Artmakta
* Populizm Artmakta
* Mahkemelerin Bağımsızlığı Azalmakta
* Medyanın Bağımsızlığı Azalmakta
* Ayaklanmalar ve Terör Artmakta
* Bürokrasi Artmakta
* Rantiye Faaliyetleri Artmakta
* Siyasi Güç Üzerinde Kontrol Azalmakta
* Makroekonomik Performans Azalmakta
* Kalkınmanın Kalitesi Azalmakta
* Finans Krizleri Artmakta
Piyasa

3. Zayıf Demokrasi ve Krizler

1990'lı yıllarda artan finansal entegrasyonun en belirgin özelliği iki uçlu olmasıdır; bir ucunda önemli riskler taşımakla birlikte diğer ucunda sermaye girişi olan ülkelere büyük yararları bulunmaktadır. Risk taşımasının en önemli nedeni uluslararası sermaye akımlarının çok spekülatif olmasından ve finansal krizlerden kaynaklanmaktadır. Sermaye piyasalarının entegrasyonunun gelişmekte olan ülkelere en büyük yararı daha düşük maliyetli sermayeye ulaşılmalarını sağlamasıdır. Sermaye akımlarından ne kadar yararlanıldığını belirleyen devletin yurt içi kurumsal ve siyasal kapasitesidir. Demokrasinin kalitesiyle, kurumsal ve siyasal kapasite arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bir ülkedeki zayıf demokrasi o ülkenin kurumsal ve siyasal kapasitesini düşürmekte ve sermaye akımlarından tam olarak yararlanılmasını engellemektedir (Alper-Öniş,2001:1-2).

Zayıf demokrasilerde devletin sınırlı sorumluluğu ve şeffaflığı bulunmaktadır. Bu tür demokrasiler populizmden çok büyük zarar görmekte ve ekonomik reformları yapacak kapasiteye ulaşamamaktadır. Sermaye hareketleri populist akımların ekonomi üzerindeki etkilerini büyütmekte ve sonuçlarını kötüleştirmektedir. Kısa vadeli sermaye girişlerine aşırı bağımlı, spekülatif saldırıların ve finans krizlerinin yaşandığı bir ortam oluşmaktadır.

1980'lerin başından bu yana demokrasi ve piyasa temelli ekonomiler için bir eğilim bulunmaktadır. Demokratik ve piyasa temelli sistemler küreselleşmeden daha çok faydalanmaktadır. Güçlü bir demokrasi, uzun dönem büyümenin anahtarı olan siyasi istikrarın garantisidir. Demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olan şeffaflık ve sorumluluk, etkin ve duyarlı yönetim ve refah için gereklidir. 1990'larda yaşanan Asya ve Rusya krizleri, şeffaflık ve sorumluluğun yeteri kadar uygulanmadığı durumlara örnek oluşturmaktadır.

Demokrasi ve piyasa temelli ekonomilerinin oluşturulması için sistemin kurallarının herkese açık ve adil olması gerekmektedir. 1980 ve 1990'larda ard arda yaşanan finans krizleri, demokratik yönetimin, ekonomik reformlarla birlikte başarılı bir şekilde uygulanmamasından kaynaklanmaktadır. Kurumsalcı yaklaşıma göre, demokratik ve piyasa temelli sistemlere geçiş kurumsal çerçevenin yapısına ve işlevine bağlıdır. Bütün piyasa ekonomileri ortak bir özellik taşımalıdır: Bütün katılımcılar için aynı kuralların geçerli olduğu bir rekabetçi sitem. Bu sistemi de ancak tam anlamıyla işlevsel bir demokrasi sürdürülebilir.

Demokrasi, piyasa temelli ekonomi ve açıklıkla birleştiğinde kalkınmayı

hızlandıracak etkin ve dinamik topluma ulaşılabilmesini mümkün kılmaktadır. Demokrasi, otoriter yönetimler ile karşılaştırıldığında öğrenmenin, seyahatin, çalışmanın ve her alandaki iletişimin üzerinde daha az kısıtlamaların bulunduğu bir ortam oluşturmaktadır. Bu da sürdürülebilir büyüme için gerekli olan yeniliği ve girişimciliği kolaylaştırmaktadır(Bhagwati,2002:153-158).

Demokrasi ile yönetilen ülkeler nadiren savaşmaktadır. Demokratik bir ülkenin savaşma ihtimali demokratik olmayan bir ülkeye kıyasla çok düşüktür. Demokratik ülkeler barış ve refah için daha büyük harcama yaparken savaş için daha az para harcamaktadırlar.

Demokrasi ve otoriter yönetimler savaş sonrası dönemde incelendiğinde tablo-2'de görüldüğü gibi dört farklı durum görülmektedir. Birincisi, piyasa ekonomisinin bulunduğu demokrasiler yani iyi performansa ve sosyal göstergelere sahip Batı Demokrasileri. İkincisi, piyasa ekonomisinin bulunmadığı demokrasiler yani kötü ekonomik performansa ve sosyal göstergelere sahip demokrasiler örneğin Hindistan. Üçüncüsü, piyasa ekonomisinin bulunduğu otoriter yönetimler yani yoksulluğu azaltmış ve sosyal göstergeleri fena olmayan Doğu Asya ülkeleri. Dördüncüsü, piyasa ekonomisi bulunmayan otoriter yönetimler, büyümeve sosyal göstergeleri çok kötü olan eski sosyalist ülkeler (Bhagwati, 2002:157).

Tablo-2: Demokratik ve Otoriter Yönetimler

	Piyasa Ekonomisi Olan	Piyasa Ekonomisi Olmayan
Demokratik Yönetimler	Ekonomilerinin performansı ve sosyal göstergeleri iyi ülkeler örneğin Batı Demokrasileri.	Ekonomilerinin performansı ve sosyal göstergeleri kötü olan ülkeler örneğin Hindistan.
Otoriter Yönetimler	Yoksulluğu azaltmış ve sosyal göstergeleri fena olmayan ülkeler örneğin Doğu Asya ülkeleri.	Ekonomilerinin performansı ve sosyal göstergeleri çok kötü olan ülkeler örneğin eski Sosyalist ülkeler.

Bu dört farklı durumdan bazı sonuçlar çıkarılmaktadır: 1) Eğer bir ülkede demokrasi ve serbest piyasalar bulunmamaktaysa, üretim ve verimlilik için dürtüler zayıflamakta; verimlilik ve büyüme de yıpranmaktadır. 2) Piyasalar ve rekabet olduğunda demokrasi olsa da olmasa da büyüme sağlanmaktadır. 3) Serbest piyasaların olmadığı demokrasilerde önemli bir büyüme sağlanamamaktadır.

Stiglitz'e göre demokrasinin unsurları açıklık ve şeffaflık, etkili katılım için çok önemli unsurlardır. Gizlilik içerisinde ve açık diyalog ile yapılmayan politikalar toplumun çıkarlarına değil özel çıkarlara hizmet etmektedir.

Daha fazla şeffaflık ve açıklık ortamında verilen kararlar sosyal kalkınmayı hızlandırmaktadır. Bu da çatışan çıkarların barış içerisinde çözülmesi demektir (Stiglitz'den aktaran Batiz, 2002:139). Demokratik ülkelerde daha az yolsuzluk yapılmaktadır; daha güçlü yasal yapılar bulunmaktadır; daha serbest ticaret yapılmaktadır. En önemlisi fiyatlar daha doğru olmaktadır (Batiz, 2002:143-144). Demokratik kurumlar, seçimler, muhalefet partileri, bağımsız mahkemeler, bağımsız medya ve sivil özgürlükler devletin disipline edilmesini sağlamaktadır. Askeri diktatörler Latin Amerika'yı borç krizine götürürken durumu düzelten demokrasiler olmuştur (Rodrik,1999:23-24).

Zayıf demokrasilerde populist politikalar para basarak finanse edilmektedir. Tablo-3'de de görüldüğü gibi bu politikaların sonucu makroekonomik krizdir. Tablo-4'de ise zayıf kurumsal ortamda finansal serbestleşmenin nasıl finans krizine yol açtığı gösterilmiştir.

Tablo-3: Zayıf Demokrasi ve Makroekonomik Performans

Kaynak: (Hossain-Chowdbury, 1998:221)

Tablo-4: Demokrasi Açığı ve Finans Krizleri

1) Demokrasi Açığı(Sınırlı Şeffaflık ve Sorumluluk)

2) Zayıf Kurumsal Ortamda Finansal Serbestleşme ve Sermaye Hesabının Açılması

3) Zayıf Bankacılık Denetleme/Düzenleme Sistemleri

4) Sermaye Girişi, Kredi Miktarının Artması ve Varlık Balonu

5) Reel Döviz Kurunda Değerleme ve Cari İşlemler Açığında Artış

6) Dış Borç Yükü ve Kısa Vadeli Borcun Ağırlığında Artış

7) SERMAYE ÇIKIŞI

8) PARA VE BANKACILIK KRİZİ

Kaynak: (Kabaş, 2004:118)

Tablo-4'de yükselen piyasalarda demokrasi açığının ve zayıf kurumsal ortamın nasıl finans krizine yol açtığı gösterilmiştir. Demokratik sorumluluğun az olduğu gelişmekte olan ülkelerde ödemeler dengesi sermaye girişine aşırı bağımlı olmuştur. Zayıf kurumsal ortamlarında sermaye girişi sonucunda zayıf bankacılık denetleme ve düzenleme sistemleri aşırı borçlanmaya yol açmış ve bilançolar yıpranmıştır. Reel döviz kurunda değerlenme ve cari işlemler açığında artış birlikte görülürken dış borç yükü ve kısa vadeli borcun ağırlığında da artış yaşanmıştır. Herhangi bir nedenden dolayı yatırımcı güvenini kaybettiğinde sermaye çıkışı başlamış paranın devalüasyonu söz konusu olmuştur. Paranın büyük oranda değer kaybı bilançoları yıpranan bankaların ve firmaların iflasına yol açmıştır.

Şeffaflık ve Sorumluluğun Geliştirilmesi

Asya'da gerçekleşen finans krizi, uluslararası finans sisteminin güçlendirilmesi ile ilgili çabaların artmasına neden olmuştur. Uluslararası finans sisteminin güçlendirilmesi için yapılan öneriler arasında şeffaflık ve sorumluluğun geliştirilmesi de bulunmaktadır. Daha fazla şeffaflık kararların daha çok bilgi ile verilmesini, sorumluluk ise karar veren yöneticilerin disipline edilmesini sağlamaktadır. İkisi birlikte, kamu ve özel sektörde verilen kararların kalitesini artırırken kaynak dağılımında, makroekonomik istikrarda, ekonomik büyüme ve refah seviyesinde ilerlemeler sağlamaktadır(Report,1998:1).

Bilginin temin edilmesinde ve kullanılmasındaki zayıflıkların 1990'lı yıllarda gerçekleşen uluslararası finans krizlerinin oluşmasında ve yayılmasında

önemli bir rolü olmuştur. Bu zayıflıklar bir çok seviyede görülmüştür: Piyasa katılımcılarının finansal pozisyonlarıyla ilgili bilginin elde edilmesinde ve doğruluğunda; ulusal ekonomik istatistiklerinin sürekli olmasında; yöneticilerin amaçlarıyla ilgili belirsizliklerde ve sözlerine bağlı kalma kapasitelerinde; ulaşılan bilgiye yeteri kadar dikkat edilmemesinden dolayı özel sektörde karar verme sürecinde görülen başarısızlıklarda görülmüştür(Report,1998:1).

Şeffaflık ve sorumluluk, bilgi demetlerinin elde edilmesinden daha fazlasını ifade etmektedir. Karar verme sürecine ve ekonomi politikasına farklı bir yaklaşımdır. Daha fazla şeffaflık ve sorumluluk, finans krizlerinin sıklığını ve şiddetini birkaç yoldan azaltmaktadır. Makroekonomik perspektiften bakıldığında, şeffaflık ve sorumluluğun artırılması, kararların daha erken ve sorunsuz alınmasını özendirmektedir. Daha fazla şeffaflık, piyasa katılımcılarının borçlular arasında ayrım yapabilmesini ve tek bir sınıf olarak değerlendirmemelerini sağlayarak finans krizlerinin bulaşma riskini azaltabilmektedir. Özel sektör kurumları perspektifinden bakıldığında, daha fazla şeffaflık ve sorumluluk, kurumların davranışlarının kendi ve diğer kurumlar açısından ne anlam ifade ettiğinin sorumluluğunu almalarını özendirmektedir(Report,1998:1).

Asya krizi, özel sektörün sınırlı şeffaflığı ve sorumluluğunun bulunduğu bir durumda krizin ne kadar zarar verici sonuçları olduğuna iyi bir örnek oluşturmaktadır. Çoğu Asya ülkesinde, ilgili firmaların konsolide finansal hesaplarının olmaması ve zayıf muhasebe işlemlerinin finansal zayıflıkları saklaması, kaynakların yanlış dağıtılmasından dolayı gerçekleşen krize katkıda bulunmuştur. Firmaların finansal performanslarıyla ilgili yetersiz bilgiyle karşılaşan yatırımcılar ve kredi verenler paniğe ve ardından büyük sermaye çıkışına neden olmuştur(Report,1998:5).

Şeffaflık, devlet yöneticilerinin aldıkları kararlarda, halka ve piyasa katılımcılarına cevap vermelerini sağlayarak devleti disipline edecektir. Genellikle, daha fazla şeffaflık ve sorumluluk, para ve maliye politikalarının amaçları ve tasarımıyla ilgili daha iyi bilgilenmiş kamuoyuna yol açacaktır. Bu da, makroekonomi politikalarının ve seçeneklerinin kamuoyu tarafından anlaşılmasının ve kredibiletesinin, aynı zamanda, alınan kararların kalitesinin güçlendirilmesini sağlayacaktır(Report,1998:13).

4. Sonuç

Gelişmekte olan ülkelerde finansal krizleri doğuran önemli bir faktörde kurumların zayıf olmasıdır. Kurumların kalitesinin düşük olması politik gücü kontrol edenleri kısıtlayamamasına yol açmaktadır. Farklı gruplar arasında

rant için kavga daha büyük olmakta, kavga sonunda kazançlar daha da artmaktadır. Bu da toplumlarda huzursuzluğa ve ekonomide istikrarsızlığa neden olmaktadır. İyi kurumlar aktörlerin işlemlerini etkin bir şekilde yapmalarını sağlayan bir çerçeve sunarlar; mülkiyet haklarını korurlar ve sözleşmelere uyulmasını sağlarlar; yatırım için istikrarlı fakat rekabetçi bir ortam oluştururlar. Kısacası, piyasa ekonomisinin bel kemiğini oluştururlar.

Demokrasinin kalitesiyle, kurumsal ve siyasal kapasite arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Zayıf demokrasi kurumsal ve siyasal kapasiteyi düşürmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin zayıf demokrasileri sermaye hareketlerine aşırı bağımlı bir yapıları olmasına yol açmaktadır. Yükselen piyasalarda şeffaflığın ve sorumluluğun yetersiz olması spekülatif saldırılara, finans krizlerine, yavaş büyümeye ve gelir dağılımının kötüleşmesine neden olmaktadır. 1990'larda yaşanan finansal krizler demokrasinin vazgeçilmez unsurları şeffaflık ve sorumluluğun yeteri kadar uygulanmadığı durumlara örnek oluşturmaktadır.

Demokrasinin kalitesi siyasi ve ekonomik istikrarı, kurumların ve yönetimin kalitesini etkilemektedir. Demokrasi öğrenmenin, seyahatin, çalışmanın ve her alandaki iletişiminin üzerinde daha az kısıtlamaların bulunduğu bir ortam oluşturmaktadır. Güçlü demokrasi yeniliği ve girişimciliği özendirmektedir. Bunların sonucunda, demokratik ülkelerde daha az yolsuzluk olmakta; daha güçlü yasal yapılar bulunmakta; daha serbest ticaret yapılmakta; siyasi ve ekonomik istikrar bulunmaktadır.

Sonuç olarak uluslararası sermaye akımlarından faydalanabilmek ve finans krizleri riskini düşürmek için kurumsal ortamların iyileştirilmesi, demokrasinin kalitesinin arttırılması, ekonomik özgürlüklere daha geniş imkan verilmesi tavsiye edilmektedir.

Kaynaklar

Acemoğlu, Daron, Johnson, Simon, Robinson, James ve Thaicharoen, Yunyong (2002): "Institutional Causes, Macroeconomic Symptoms: Volatility, Crises and Growth" Erişim:www.mit.edu/faculty/acemoglu/financialglobalizationfiles/papers/JMEfinal1.pdf

Alper, C. Emre ve Öniş, Ziya (2001): "Financial Globalization, the Democratic Deficit and Recurrent Crises in Emerging Markets: the Turkish Experience in the Aftermath of Capital Account Liberalization", Boğaziçi Üniversitesi, Erişim: www.boun.edu.tr/papers/pdf/wp-01-14.pdf

Aron, Janine (2000): "Growth and Institutions: A Review of The Evidence", *The*

World Bank Research Observer, vol.15, no. 1, pp. 99-135

Batiz-Rivera, Francisco ve Batiz-Rivera, Luis (2002): "Democracy, Participation, and Economic Development: An Introduction", *Review of Development Economics*, 6(2), 135-150

Berggren, Niclas (2003): "The Benefits of Economic Freedom", *The Independent Review*, v. VIII, n. 2

Bhagwati, N. Jagdish (2002): "Democracy and Development: Cruel Dilemma or Symbiotic Relationship?", *Review of Development Economics*, 6(2), 151-162

Hossain, Akhtar ve Chowdbury, Anis (1998): *Open Economy Macroeconomics for Developing Countries*, Edward-Elgar yayınları, 1. baskı

Kabaş, Tolga (2004): "Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizleri Belirleyen Faktörler ve Uluslararası Finans Sistemi", Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi

Mishkin, S. Frederic (1999): "Lessons from the Tequila Crisis", *Journal of Banking and Finance 23* (1999) 1521-1533

Mishkin, S. Frederic (2001): "Financial Policies and The Prevention of Financial Crises In Emerging Market Countries", *NBER Working Paper Series*, Working Paper 8087

Mishkin, S. Frederic (2003): *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*, Addison-Wesley, 1. Baskı

North, C. Douglass (2002): *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı

Öniş, Ziya ve Aysan, Faruk Ahmet (2003): "Neoliberal Globalization, The Nation State and Financial Crises in the Semi-Periphery: A comparative Analysis", Erişim: www.home.ku.edu.tr/%7Eonis/onis&aysan&makale.pdf

Report of The Working Group on Transparency and Accountability(1998a): Erişim : www.ustreas.gov/press/releases/reports/report31063.pdf

Rodrik, Dani (1999): "Governing the Global Economy: Does one Architectural Style Fit All ?" *Brookings Institution Trade Policy Forum Conference*, 15-16 April, 1999.